

Asia: VN/20544/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hyvinvointialueiden tehtäviä koskeviksi valtakunnallisiksi tavoitteiksi vuosille 2025-2029

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Yleisiä havaintoja luonnoksesta

Kokonaisuutena luonnos on hyvin viranomaiskeskeinen. Hyvinvointialueen asukkaiden ja asiakkaiden näkökulman tulee näkyä valtakunnallisissa tavoitteissa ja tavoitteiden saavuttamisen mittaamisessa huomattavasti esitettyä paremmin. Hyvinvointialueiden tavoitteita asetettaessa on muistettava, että hyvinvointialueen asukkaiden ja palvelujen tarvitsijoiden ja käyttäjien kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että he voivat luottaa hyvinvointialueen ja sen palveluiden toimivuuteen ja siihen että asukkaiden ja asiakkaiden tarpeet ja mielipiteet tulevat tosiasiallisesti kuulluiksi ja todella vaikuttavat palvelujen järjestämiseen hyvinvointialueella.

Luku 3 Toimintaa koskevat tavoitteet

Väestön hyvinvointi, terveys ja turvallisuus

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että digitaalisesti tarjottavien palvelujen kohdalla on varmistettava niiden saavutettavuus ja käytettävyys, eli tosiasiallinen toimivuus näkövammaisten käyttämien apuvälineiden (ruudunlukuohjelma ja suurennusohjelma) kanssa. Tavoitteen mukaan hyvinvointialueiden on digitaalisten palvelujen tarjoamisessa varmistettava ihmisten tasa-arvoinen ja yhdenvertainen kohtelu, oikeudenmukaiset mahdollisuudet käyttää palveluja sekä riittävä tuki eri asiakasryhmille. Tämä tarkoittaa myös sitä, että aina on oltava vaihtoehtoinen tapa asioida, sillä kaikki eivät koskaan pysty käyttämään digitaalisia palveluja. Vaihtoehtoisen tavan tulee olla esimerkiksi puhelin, sähköposti tai tapaaminen. Vaihtoehtoisen tavan kohdalla on huomattava, että kuulonäkövammaisille puhelimen käyttö on monesti mahdotonta, kun tulkkia ei ole koko ajan saatavilla. Yle uutisoi 22.2.2025, että Suomessa on jopa miljoona digipudokasta (<https://yle.fi/a/74-20143091>) . Tähän ryhmään kuuluu myös näkövammaisia ja kuulonäkövammaisia.

Pelastustoimen osalta hyvinvointialueiden tehtävänä on huolehtia, että ihmiset saavat kaikissa tilanteissa kiireelliset ja välttämättömät palvelut asuinpaikasta ja vuorokauden ajasta riippumatta. Näkövammaisten liitto muistuttaa, että näihin palveluihin sisältyy myös vammaispalveluja, kuten henkilökohtainen apu ja liikkumisen tuki. Näkövammaisille vammaispalvelut ovat välttämättömiä ja niitä tulee saada kaikissa tilanteissa. Myös osa näkövammaisten käyttämisestä apuvälineistä vaatii latausta, joten niiden osalta sähkönsaanti on oleellista. Näkövammaiset käyttävät esimerkiksi älypuhelin-apuvälineenä ja yhtenä keskeisenä tiedonsaannin välineenä, kun näkeville tarkoitettun tekstin lukeminen on joko mahdotonta tai vaikeaa.

Yhdenvertaiset palvelut

Luonnoksen mukaan hyvinvointialueiden on järjestettävä sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen palvelut yhdenvertaisesti koko maassa. Tavoite koskee kaikkia sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen palveluja.

Yhdenvertaisuutta ei kuitenkaan määritellä tarkemmin. Luonnoksen perusteella yhdenvertaisuudella vaikutetaan tarkoitettavan lähinnä alueellista yhdenvertaisuutta. Näkövammaisten liitto muistuttaa, että yhdenvertaisuus tarkoittaa myös eri väestöryhmien yhdenvertaisuutta, ja palvelujen yhdenvertaisen järjestämisen tulee tarkoittaa lopputuloksen yhdenvertaisuutta. Palveluja tulee järjestää yhdenvertaisesti palveluntarvitsijan yksilöllisiin tarpeisiin ja elämäntilanteeseen vastaten. Lisäksi palvelujen järjestämisellä tulee turvata vammaisten ihmisten yhdenvertaisuus vammattomien ihmisten kanssa. Tämä on keskeistä ja yhdenvertaisuus on ymmärrettävä oikein. Myös vammaisten ihmisten yhdenvertaisuus vammaispalvelujen sisällä on varmistettava yhteneväisillä toimintatavoilla ja ohjeistuksilla. Hyvinvointialueilla on nähtävissä tilanteita, joissa tietyt vammaryhmät ollaan pudottamassa, tai jo pudotettu, vammaispalvelujen ulkopuolelle. Tämä ei ole hyväksyttävää.

On kannatettavaa, että kaikki asiakasryhmät saavat laadukkaita, vaikuttavia ja tarpeensa mukaisia sosiaali- ja terveystalveluja oikea-aikaisesti ja oikeassa paikassa asuinpaikasta riippumatta. Samoin on kannatettavaa, että sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä turvaa yhdenvertaiset, laadukkaat, vaikuttavat ja kustannustehokkaat palvelut koko väestölle. Tavoitteet ovat hyviä, mutta ne eivät toteudu käytännössä.

Näkövammaisten liiton näkövammaisilta asiakkailta saaman tiedon mukaan vammaispalveluissa on huomattavia ongelmia. Näkövammaisten ihmisten välttämättä tarvitsemia vammaispalveluja karsitaan tai heitä pyritään siirtämään muiden palvelujen piiriin. Vammaispalvelut ja niiden järjestämistavat eivät vastaa näkövammaisten yksilöllisiin tarpeisiin eivätkä elämäntilanteisiin. Käytännössä tämä johtaa yhteiskunnan ulkopuolelle jäämiseen, osallisuuden katoamiseen ja syrjäytymiseen.

Taloudellinen kestävyys

Luonnoksen mukaan hyvinvointialueiden järjestämien sosiaali- terveydenhuollon sekä pelastustoimen palvelujen tulee olla taloudellisesti kestäviä, laadukkaita ja kustannusvaikuttavia. Tavoite on hyvä, mutta sen toteutuminen esimerkiksi vammaispalvelulain mukaisissa kuljetuspalveluissa (liikkumisen tuki) on kyseenalainen. Tällä hetkellä kuljetuspalveluja ei läheskään kaikilla hyvinvointialueilla toteuteta laadukkaasti, mikäli laadulla tarkoitetaan sitä, että palvelut vastaavat vammaisten ihmisten yksilöllisiin tarpeisiin ja elämäntilanteisiin. Kyse on ennen kaikkea kuljetuspalvelujen järjestämistavasta ja sen käyttäjille määrittelemistä reunaehdoista. Näkövammaiset joutuvat sopeuttamaan elämänsä kuljetuspalvelujen järjestämistavan reunaehtoihin, vaikka kuljetuspalvelujen ja niiden järjestämistavan tulee sopeutua näkövammaisen elämään.

Luonnokseen kirjatun mukaan palvelurakennetta ja henkilöstön työnjakoa on muutettava niin, että palvelut kyetään järjestämään tosiasiallisesti saatavilla olevalla henkilöstöllä. Tämä ei missään tilanteessa saa tarkoittaa sitä, että sosiaalihuollon ammattihenkilöistä

annetussa laissa (817/2025), jatkossa ammattihenkilölaki) säädettyjä edellytyksiä ammattitoiminnan edellyttämästä koulutuksesta, ammatillisesta pätevyydestä ja ammattitoiminnan edellyttämistä valmiuksista ei noudatettaisi. Palvelurakenteen ja henkilöstön työnjakoa mahdollisesti muutettaessa tulee myös ehdottomasti noudattaa sosiaalihuoltolain (1301/2014) 36 §:n, 42 §:n ja 46 §:n sekä vammaispalvelulain (675/2023) 4 §:n ja 5 §:n sääntelyä palvelutarpeen arviointiin, asiakassuunnitelman ja palveluja koskevien päätösten tekoon sekä omatyöntekijänä toimimiseen kelpoisista sosiaalihuollon ammattihenkilöistä. Samoin tulee noudattaa sosiaalihuoltolain ja sosiaalihuollon erityislakien säännöksiä palveluja toteuttavan henkilöstön ammatillisesta kelpoisuudesta sekä palveluyksiköissä edellytettävästä riittävästä ammattihenkilölaissa tarkoitettujen sosiaalihuollon ammattihenkilöiden ja muun henkilöstön riittävästä määrästä.

Luonnoksen mukaan valtio uudistaa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelulainsäädäntöä vastaamaan paremmin nykyistä hyvinvointialueiden ja sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueiden rakennetta. Uudistettaessa säädösten yleisyyden tasoa tullaan tarkastelemaan ja tarvittaessa niiden yksityiskohtaisuutta vähentämään. Näkövammaisten liitto muistuttaa, että sääntelyn yksityiskohtaisuus on palvelujen asiakkaan oikeusturvan kannalta välttämätöntä. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan mukaan sen lisäksi, että alan ammattihenkilöt kykenevät ilman vaikeuksia soveltamaan säännöksiä, on myös oikeuksiaan selvittävän henkilön itsensä voitava saada oikeutensa vaivatta tietoonsa. Myös oikeuskirjallisuuden mukaan sääntelyn selkeyteen on kiinnitettävä erityistä huomiota sen liittyessä perusoikeuksiin ja koskiessa luonnollisia henkilöitä heidän tavanomaiseen elämäänsä kuuluvissa toiminnoissa.

Vaikuttavuus

Näkövammaisten liitto pitää hyvänä, että asetettujen tavoitteiden toteutumista seurataan ja arvioidaan vaikuttavuustietoa vasten. Erityisen tärkeää on, että vammaisten ihmisten kokemuksista vammaispalveluista ja sosiaalihuollosta kerätään tietoa, joka koskee laatua ja vaikuttavuutta. Tiedon kerääminen ei voi rajoittua kustannustehokkuuteen, vaan on olennaista, että vammaisen henkilön tarpeisiin vastataan oikea-aikaisesti, laadukkaasti ja yksilöllisesti. On myös tärkeää kerätä tietoa siitä, millä tavoin oikea-aikaisesti sekä yksilöllisen tarpeen ja elämäntilanteen mukaan järjestetyt

vammaispalvelut vaikuttavat vammaisen ihmisen elämään. Vammaispalvelujen vaikuttavuutta arjen ja elämän sujumiseen on aiheellista selvittää, sillä vain sen kautta saadaan todellista tietoa, mikä on vammaispalvelujen merkitys näkövammaisille ihmisille.

Luku 4 Toimintaedellytyksiä koskevat tavoitteet

Hyvinvoiva ja riittävä henkilöstö

Luonnoksen mukaan rekrytointikäytäntöjä kehitetään, jotta alan työntekijöiksi hakeutuu eri väestöryhmien edustajia. On positiivista, että luonnoksessa on mainittu myös vammaisten ihmisten pääsy työskentelemään sosiaali-, terveys- ja pelastusalalle. Tämän tulee toteutua myös käytännössä, joten esimerkiksi kohtuulliset mukautukset tulee toteuttaa ja rekrytointisyrjintää ei saa tapahtua. Lisäksi on tärkeää, ettei tavoite jää maininnan tasolle hyvinvointialueilla, vaan sitä tuetaan konkreettisilla toimenpiteillä. Tässä vammaisjärjestöt, kuten Näkövammaisten liiton työelämäpalvelut, ovat mielellään tukena.

Luonnoksen mukaan järjestö- ja vapaaehtoistoiminta on huomioitu osana palvelujärjestelmää. Tämä ei saa missään tapauksessa tarkoittaa, että hyvinvointialueet ohjaavat ihmisiä aiempaa enemmän järjestöihin hyvinvointialueiden omien kustannusten säästämiseksi. Näin ei saa tapahtua etenkin tilanteissa, jossa sosiaali- ja terveysjärjestöjen rahoitusta on leikattu (ja leikataan) kuluvalle hallituskaudella merkittävästi. Soste ry:n arvion mukaan pelkästään vuoden 2025 leikkausten on arvioitu vähentäneen sosiaali- ja terveysjärjestöistä jopa tuhat työpaikkaa. Yle uutisoi 26.2.2025 Sosteen hyvinvointialueiden sosiaalityöntekijöille ja sosiaali- ja terveysjohtajille tekemästä kyselystä, jonka mukaan viidennessä sosiaalityöntekijöistä kertoi lisänneensä asiakkaiden ohjausta järjestöihin, koska hyvinvointialueella ei ole asiakkaiden tilanteeseen sopivia palveluita. Lisäksi muutama sosiaalityöntekijä kommentoi, että omalla alueella on kannustettu ohjaamaan asiakkaita järjestöjen toimintaan. Myös sosiaali- ja terveysjohtajista kolmannes ilmoitti, että ihmisiä ohjataan aiempaa enemmän järjestöjen tuen ja toiminnan piiriin hyvinvointialueen kustannusten hillitsemiseksi. Johtajista yli puolet ajattelee, että järjestöjen tulisi ottaa nykyistä enemmän vastuuta ihmisten hyvinvoinnista. <https://yle.fi/a/74-20146004> }

Laadukas tietojohdaminen, tiedonhallinta ja digitalisaatio

Luonnoksen mukaan potilas- ja asiakastiedot ovat saatavissa tietojärjestelmissä, joiden käytettävyyteen kiinnitetään huomiota. Näkövammaisten liitto huomauttaa, että huomiota on kiinnitettävä myös näiden järjestelmien digitaaliseen saavutettavuuteen, eli siihen, että ne toimivat sujuvasti näkövammaisten käyttämien apuvälineiden (ruudunlukuohjelma ja suurennusohjelma) kanssa. Ellei tätä oteta huomioon, näkövammaisten mahdollisuudet työskennellä alalla ovat heikot. Tällöin ei myöskään toteudu linjaus siitä, että vammaiset ihmiset voivat työskennellä sosiaali-, terveys- ja pelastusalalla.

Luonnoksessa todetaan, että asiakaslähtöisessä kehittämisessä tulee huomioida riittävä asiakastuki digitaalisten palvelujen käyttämiseen. Pelkkä asiakastuki ei riitä, vaan digitaalisten palvelujen saavutettavuus ja käytettävyys näkövammaisten käyttämillä apuvälineillä (ruudunlukuohjelma ja suurennusohjelma) tulee varmistaa.

Toimiva yhteistyö

Hyvinvointialueiden on tehtävä yhteistyötä myös kolmannen sektorin kanssa. Luonnoksen mukaan keskiössä on yhteistyö, jolla vastataan eri asiakasryhmien tarpeisiin, turvataan toimivuutta ja lisätään asukkaiden hyvinvointia. Näkövammaisten liitto muistuttaa, että yhteistyö vammaisjärjestöjen kanssa on välttämätöntä. Yhteistyötä tulee tehdä sekä valtakunnallisten että alueellisten vammaisjärjestöjen kanssa. Lisäksi yhteistyötä tulee tehdä monipuolisesti eri vammairyhmiä edustavien järjestöjen kanssa. Näkövammaisten liitto jäsenyhdistyksineen tekee mielellään yhteistyötä hyvinvointialueiden kanssa, jotta näkövammaisten ja kuulonäkövammaisten yhdenvertaisuus sekä laadukkaat ja tarkoituksenmukaiset palvelut toteutuvat.

Yhteistyötä tulee tehdä jo asioiden valmistelun varhaisessa vaiheessa ja pitkäaikaisesti. Se, että vammaisjärjestöille annetaan esimerkiksi hyvin lyhyt aika kommentoida jotain vammaispalvelun soveltamisohjetta, ei ole hyvää hallintoa eikä hyvää yhteistyötä.

Luonnoksessa mainitaan hyvinvointialueiden osallisuutta tukevat rakenteet. Yksi tällainen on alueellinen vammaisneuvosto. Vammaisneuvostolla tulee olla toimintaansa resursseja ja sen vaikutusmahdollisuuksien tulee olla todellisia. Hyvinvointialueiden hallintosäännöissä tulee olla kirjaus vammaisneuvoston nimeämän jäsenen oikeudesta osallistua hyvinvointialueen muiden luottamuselinten kokouksiin läsnäolo- ja puheoikeudella.

Ehdotus kansalais- ja asiakasraadeista on kannatettava. On varmistettava, että niiden osallistujat ovat heterogeeninen ryhmä, jotta erilaisten ihmisten ääni tulee kuuluville.

Liite 1 Tavoitteiden seurantamittarit

Luonnoksen liitteessä 1 esitellyt tavoitteiden seurantamittarit on koottu kapeasti ja pääasiassa vain terveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon näkökulmista. Erityisesti sosiaalipalveluita koskevia mittareita on huomattavan vähän. Niitä tulee lisätä ja tarvittaessa kehittää uusia mittareita.

Sivulla 30 olevat sosiaali- ja terveydenhuollon mittarit mittaavat vain sairastavuutta, hyteä sekä valmiutta ja varautumista. Sivulla 31 olevat sosiaali- ja terveydenhuollon saatavuuden mittarit mittaavat vain terveydenhuoltoa, erikoissairaanhoidtoa, mielenterveyspalveluja ja lastensuojelua. Samoin sivuilla 31-32 olevat sosiaali- ja terveydenhuollon jatkuvuuden, yhteensovittamisen,

palveluprosessien digitalisoitumisen ja asiakas- ja potilasturvallisuuden mittarit mittaavat vain terveydenhuoltoa, sairaanhoitoa ja hoivaa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon vaikuttavuutta esitetään mitattavaksi (s. 34) peräti kuudella sairastavuuden mittarilla, ja sosiaalipalveluiden vaikuttavuutta vain kahdella (toistuvasti sijoitetut lapset ja viimekertaisen asiakaskokemuksen myönteisyys sosiaalipalvelussa). On myös kyseenalaista, onko asiakaskokemuksen myönteisyys lainkaan osuva palvelun vaikuttavuuden mittari.

Mittareissa ei ole mitään mainintaa vammaisista ihmisistä eikä vammaispalveluista tai niiden tosiasiallisesta toteutumisesta. Näkövammaisten liitto pitää tätä vakavana puutteena.

Yleensäkin aiemmin tekstissä mainitut tavoitteet eivät täsmää tarkasti määriteltyihin mittareihin. Esimerkiksi rekrytointikäytännöistä ei ole lainkaan kuvaavaa mittaria liittyen eri väestöryhmien työllistämiseen.

Etäasioinneista on useampia mittareita. Epäselväksi jää, onko tarkoitus, että mittareilla kannustetaan muuttamaan asiointeja etäasioinneiksi. On huomattava, ettei etäasiointi sovi kaikille eikä se ole edes kaikille mahdollista. Lisäksi on huomattava, että etäasioinnissa ihmisten välinen kontakti jää ohueksi ja esimerkiksi näkövammaisen asiakas on huonommassa asemassa näkevään asiakkaaseen verrattuna.

Palveluiden yhdenvertaisuutta mitataan vain pelastustoimen osalta (s. 32). Mittaaminen näyttää tapahtuvan vain alueellisen yhdenvertaisuuden kannalta.

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus ja osallistamisvelvoite

Näkövammaisten liitto muistuttaa valtiovarainministeriötä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevasta yleissopimuksesta. Sopimus on voimassa lakina ja siten Suomea sitova. YK:n vammaissopimuksen 4 artiklan 3 kohta sisältää vahvan osallistamisvelvoitteen. Lausuntokierroksella oleva luonnos hyvinvointialueen valtakunnallisiksi tavoitteiksi koskettaa koko väestöä. Valtiovarainministeriön olisi ollut aiheellista lähettää lausuntopyyntö myös eri vammaisjärjestöille, jotta se olisi osallistanut ne YK:n vammaissopimuksen edellyttämällä tavalla. Se, että lausuntopyyntö on kaikkien nähtävissä Lausuntopalvelussa, ei ole riittävää.

Lisätietoja

järjestöjohtaja Sari Kokko, sari.kokko@nakovammaistenliitto.fi

juristi Taina Kølhi, taina.kolhi@nakovammaistenliitto.fi

Näkövammaisten liitto ry

Kari Vähänen

Sari Kokko

hallituksen puheenjohtaja järjestöjohtaja

Kokko Sari

Näkövammaisten liitto ry